

Pest-Buda forradalma

Pozsonyban, 1848. március 3-án, a magyarországi rendek utolsó országgyűlésén „roppant számú hallgatóság, fulladásig tömött karzatok előtt” emelkedett szólásra Kossuth Lajos. A reformokat sürgető nemesi ellenzék vezéralakja beszédét „remegő várakozás” közepette kezdte. Pozsonyban ugyanis március 1. óta ismertek voltak a királyt elkergető, a köztársaságot kikikiáltó újabb francia forradalom fejleményei.

A beszéd — bár még mindig óvatos fogalmazásban — a kiváltságosoknak kedvező országgyűlési követküldés helyett „valódi képviselői rendszert” és „minden idegen avatkozástól független nemzeti kormányt” sürgetett. Kossuth legnagyobb hatású kijelentése mégis az lett, amikor ismételt hangszóval: a fenyegető európai helyzetben a dinasztia jövője „a birodalom különbféle népeinek egy szívben-lélekbeni egyesüléséhez van csatolva”, amely egységet azonban „csak az alkotmányosság érzelem rokonító forrasztéka” teremtheti meg. Kossuth tehát a párizsi forradalom híret és hatását azonnal felhasználta arra, hogy az államélet alkotmányos átszervezését követelje, mégpedig nemcsak Magyarországra, de az egész Habsburg-birodalom számára.

Kossuth kijelentésének súlyát nemcsak a gesztus adja, amivel vállalta a birodalom minden népének érdekképviselőt. Szavai a szomszédos Bécsben gyorsan elterjedtek, és a Metternich által megfélemlített, erőltetett bécsi reformmozgalmat is szervezkedésre, fellépésre bátorították. Március 13-án Bécsben győzött a forradalom, amelynek elindításához Kossuth szavai nagyban hozzájárultak.

A bécsi fordulat jelentősen megnövelte a pozsonyi országgyűlés bátorságát. Erre szükség is volt, mert a március 3-i ülésben elfogadott felirat javaslat sorsa fellett a vonakodó főrendek még mindig nem döntöttek. Március 14-én ezért Kossuth — Metternich bukásának hírére — a felirat haladéktalan felterjesztését követelte. Egyben azt is elérte, hogy a követek még aznap megválasztották a küldöttséget, amely a feliratot Bécsbe, a király elé viszi. Másnap, március 15-én, délelőtt tíz órakor Pozsonyból hajóval Bécsbe indult az országgyűlés küldöttsége, hogy V. Ferdinánd, a császár és király elé terjessze kívánatait. A forradalmi fejleményektől megfélemlített főnemesség Pozsonyban nem mert többé az eseményeknek útjába állani.

A magyar forradalom pedig még csak most kezdődött! A pozsonyi fejleményekkel egy időben, de azoktól függetlenül került sor a jól ismert fővárosi eseményekre: március 15-én délelőtt a

Nemzeti Dal és a 12 Pont kinyomtatására, délután a pesti városi tanács csatlakozására és a budai Helytartótanács meghátrálására, a cenzúra megszüntetésére, a sajtóvétségért bebörtönzött Tánácsos kiszabadítására. A főváros népe Petőfi, Vasvári, Irinyi, Jókai és más demokrata és radikális értelmiségiek vezetésével új fordulatot adott a fejleményeknek. A március 15-i forradalmi fellépés nem kevesebbet tett, mint az ország kormányzati központjában magához ragadta a kezdeményezést, megbénítva mind a civil, mind a katonai hatóságok ellenállását. Március 15-én este Pesten megalakult a Rendre Ügyelő Választmány, amely a katonaság helyett a rend fenntartására és a nemzetiség megszerzésére vállalkozott.

A pozsonyi országgyűlés liberális többsége vegyes érzelmekkel fogadta a pesti forradalom híret. Ez a fenntartás már akkor is érthető, ha arra gondolunk, hogy a főváros fejleményei, a 12 Pont megfogalmazása eredetileg egy, az országgyűlés reformváro többségét támogató mozgalomnak indult, — de messze túlnőtt azon. Pest példája és az eskü szavai: „rabok tovább nem leszünk”, felszabadították a parasztság forradalmi szenvedélyeit, egyben elszabadították a rossz lelkiismeretű birtokos nemesség fantáziáját. Utóbbiak a tényleges mozgalmak és álhírek hatására már március 15-én nyilatkoztak az úrbéri viszonyok megszüntetéséről és a közteher viseléséről. Március 18-án pedig sietve sor került a jobbágyfelszabadítási törvényjavaslat megszavazására. A gyors pozsonyi lépést az váltotta ki, hogy a pesti radikálisok — a hír szerint — komolyan foglalkoztak a gondolattal, hogy mozgósítják a vidék parasztságát. Sőt az országgyűlés tagjai között ezekben a napokban már olyan hírek is keringtek, hogy Petőfi Rákos mezején áll 40 ezer szürös-kaszás paraszttal.

Nem támogató, hanem irányító szerep volt az, amelyre Pest vállalkozott. Követelésének súlya már az első napokban olyan nagy volt, hogy Kossuth is féltette a főváros radikalitásától a liberális nemesség vezető szerepét. Ez a megfontolás diktálta híres szavait: én Budapestet „az ország szívének tartom, de urának soha tartani nem fogom”. Ez magyarázza a kijelölt miniszterelnök, Batthyány Lajos lépését, hogy március 23-án Klauzál, Szemere és Pulszky részvételével egy Miniszteri Bizottságot küldött a főváros-

ba. A bizottság feladata az volt, hogy a kormánynak Pestre érkezéséig a még működő régi kormányzervekkel (Helytartótanács, kamarai igazgatás) fenntartsa a kapcsolatot, — és ezzel is korlátozza a Rendre Ügyelő Választmány tevékenységét. Utóbbiban ugyan túlsúlyba kerültek a liberális elemek, de ez alig befolyásolta a radikálisok hangadó szerepét.

A forradalmi Pest, a javaslatokkal és fenyegetésekkel előálló Rendre Ügyelő Választmány azonban nemcsak teherterhel volt a nemesi reformerek számára, hanem támasz és ellensúly Béccsel szemben. Világosan kiderült ez a március végi napokban, amikor híre jött, hogy a király nem akarja szentesíteni sem a jobbágyfelszabadítást, sem a felelős magyar minisztérium megalakításáról szóló törvényt. Hírre a fővárosban március 27-étől magasra csapott az izgalom. Megerősödött a napok óta fel-felbukkanó gondolat, hogy a rendi országgyűlés ott Pozsonyban nem képes ellátni feladatát, ezért Pesten össze kell hívni a nemzeti konventet.

Az újabb forradalmi hullám március 31-én érte el tetőpontját a magyar fővárosban. Előtte este érkezett meg a hír, hogy a király és tanácsadói elvetették a kérdéses törvényjavaslatokat. Ilyen körülmények között gyűlt össze délután a Nemzeti Múzeumnál az a népgyűlés, amely létszámát tekintve vetekedett a tömeggel, amely március 15-ének délutánján a pesti városházánál verődött össze. Itt olvasták fel a Rendre Ügyelő Választmány felhívását, amely a közös felkészülést sürgette. „A haza elvárja minden fiától, hogy védelmére felkeljen.” Nincs többé úr és paraszt, hangsúlyozta a proklamáció, mindenki egyformán a haza polgára. Egyben javasolta: Budapest polgársága egyesüljön „az egész országgal az eddig kivívott szabadság védelmére!”

A kérdés végül nem a pesti barikádokon, hanem a bécsi Burgban dőlt el: szorongatott helyzetében a bécsi kormányzat a március 30–31-i tárgyalásokon a leglényegesebb kérdésekben engedett. Ennek híre április elsejének hajnalán érkezett a magyar fővárosba. Az új királyi leirat

nem mindenkit nyugtatott meg, de abba — látva a többség örömet — a radikálisoknak is bele kellett törődniük.

Bécs engedékenysége a fejlemények gyors kibontakozásához vezetett. A király április 7-én jóváhagyta a jobbágyfelszabadítást és kinevezte a Batthyány-kormányt. Négy nappal később berekesztette a pozsonyi utolsó rendi országgyűlést. Egyszerűleg hivatalába lépett az első felelős magyar minisztérium, amely április 14-én áttette székhelyét Budapestre. A Pest városi Rendre Ügyelő Választmány átadta helyét az alkotmányos kormánynak, amelyre nem kis feladattal várakozott. Ez a nehézség mindenekelőtt abból fakadt, hogy az országot el kellett indítani a polgári átalakulás útján, miközben igyekezett megőrizni a liberális nemesség vezető szerepét. Ez magában hordta a felszabadítást, de minden vonatkozásban ki nem elégített parasztság további fellépésének lehetőségét. Ennek gondját rövidesen túlszárnyalta az ország nem magyar népességének a nemzeti jogok elismeréséért indított mozgalma. A belső nehézségeket speciális „külső” nehézségek: az Ausztriával való viszony problémái tetőzték.

A kivívott engedmények: az 1848. évi áprilisi törvények valóra váltották a liberálisok elképzeléseit. Felszabadult, mintegy 10 millió hold földterülettel, a jobbágytság. Törvénybe iktatták az állami megváltást, a közteherviselést. Létrejött az alkotmányos minisztérium, a viszonylag széles körű választójog, a népképviselői országgyűlés. A főváros aktív támogatásával, forradalmi úton távolították el mindazt, ami Magyarország polgári fejlődését akadályozta. A kivívott eredményeket, amelyeket az európai forradalmi hullám segített kiharcolni, a magyar kormány alkotmányos körülmények között kívánta megszilárdítani. Ennek sikerét azonban csak a külső forradalmi mozgalmak további eredményei biztosíthatják volna. Az ellenforradalom általános európai felülkerekedése azonban a magyar alkotmányos élet hajótörését okozta. A márciusi vívmányok védelmére ismét Pest fellépésére volt szükség: a szeptemberi napokra, amelyek ismét a forradalmi módszerek alkalmazásához vezet. Ekkor azonban a magyar forradalom már külső forradalmi támasz, vagy szövetséges nélkül állott.

Urban Aladár

A polgárosító 1848

Az országot átjáró márciusi szél 125 éve nemcsak a tél komorságát úzi el, hanem tavaszról tavaszra üzenetet is hoz, egy halhatatlan nemzedék üzenetét. Hány-szor próbálták elnyomni a hangját cintányérral és csizmadübüggéssel, hány-szor próbálták hamis kísérezéssel félresiklatni mondanivalóját, végül is mindig sikertelenül. Mint csillagok fénye az úr végtelenjéből, úgy érkezik ez az üzenet történelmi és megmagyarázhatatlanul, ahogy Kossuth megfogalmazásában ránk maradt: „előre mindig, sohasem hátra!”

1848-ban az „előre” mindenekelőtt a feudalizmus felszámolását, a polgári átalakulás feltételeinek a megteremtését jelentette. De megkövetelte olyan önálló, polgári alkotmányos intézményrendszer felállítását is, amely biztosíthatja, hogy az átalakulás során megnyíló és megsokszorozódó erőforrások ténylegesen Magyarország mindenoldalú fejlődésének, történelmi elmaradottsága felszámolásának érdekeit s nem a Krakkótól Milánóig terpeszkedő Habsburg-birodalom önző hatalompolitikai törekvéseit szolgálják.

Kossuth szavával „a teendők legfőbbi ke” a jobbágyrendszernek, a feudalizmus gerincének az összeroppantása volt. A szűkebb Magyarország lakosságának 79 százaléka, Erdélyének valamivel kisebb hányada élt addig és szabadult 1848 tavaszán a földesúri függésből. Megszűnt az egész jobbágytelkenként a földesúrnak szolgáltatandó évi 108 napnyi „gyalog” vagy 54 napnyi szekeres robot, a házas zsellérek évi 18 és a házatlanok 12 napnyi ingyenmunkája, a minden jobbágy- és zsellérház után fizetendő „füstpénz” s a szántóföldi termés 20 százalékának ingyenes átengedése, a „dézsmaadás” a földesúrnak, illetve az egyháznak. Noha a forradalom időszakában a parasztságot kiharcolta további engedményeket 1849 után az önkényuralom alaposan megnyirbálta, a jobbágyfelszabadítás végső eredményeként az ország termőterületének legalább 42 százaléka került a felszabadult jobbágyok tulajdonába. De a jobbágyfelszabadítás nemcsak ennyit jelentett. Emberséget is adott az embernek, kiegyensúlyozta a kényszerű alázat görnyesztette hátakat. A feudális kiváltságrendszer felszámol-

lásának fontos fegyverténye volt, hogy az adó és a közmunka, amit addig csak a parasztra és a polgárra róttak ki, közteherré változott. A polgári fejlődés kibontakozását szolgálta a nemesi föld szabad adás-vevésést korlátozó „ösiség” már Széchenyi által szorgalmazott eltörlése. Felszámolták a földesúri bíráskodás intézményét, az úriszéket. Megkezdődhetett a polgári értelemben vett „törvény előtti egyenlőség” kívánalmainak érvényesítése a jogalkotásban és a törvénykezésben egyaránt. A polgári átalakulásnak az a követelménye azonban, hogy a honpolgárok — Kossuth megfogalmazása szerint — „nyelv- és valláskülönbség nélkül részesíthessék a közszabadság áldásában”, nem mindjárt teljesül maradtéktalanul. Előítéletek késleltették a zsidók jogegyenlőségét, amit csak 1849-ben iktattak törvénybe, de akkor érdemeiket is kiemelve „hűségben és munkásságban nemzeti háborúnk körül”.

A forradalom nemzetiségi különbségtévés nélkül biztosította a polgári és politikai jogok egyéni gyakorlását, de az együtt élő népek nemzeti közösségi jogainak megvalósítását még nem. Ez csak annak, a küzdelem végnapjaiban született nemzetiségi törvénynek a szövegében kapott helyet, amely a hazai viszonyok közt tragikus késelelemmel, de mégis elsőként Európában vallotta külön is céljának biztosítani „minden népiségek szabad nemzeti kifejlődését”.

A reformellenzék már a történelmi fordulat előestéjén kinyilvánította, hogy a polgári átalakulás csak akkor hajtható végre, ha a szükséges reformok keresztülvételével egy, az országgyűlés többségének alkotmányosan felelős, „minden idegen avatkozástól független nemzeti kormány lesz a megfízva”. Az európai forradalmi változások közepette is csak a Kossuth vezette országgyűlési ellenzék határozottsága és a Petőfi követő márciusi fiatalok mögött felsorakozó tömegek elszántsága szorította a Habsburg-hatalmat annak elfogadására, hogy a feudalizmus fogcsikorgatva tudomásul vett felszámolása egybekapcsolódjék Magyarországnak függő rendi monarchiából önrendelkezést biztosító polgári alkotmányos királysággá

alakulásával. Mert ez történt. Magyarország 1848 tavaszán a Habsburg-birodalom keretei közt maradt ugyan, de az állami önkormányzat legfontosabb eszközei jogszzerűen és jórészt ténylegesen is a „népképviselői” országgyűlésnek felelős magyar kormány kezébe kerültek. Döntő politikai szerephez a képviselőház jutott, amely a rendi összetételű alsótábla helyett immár választott „népképviselőkből” alakult. A választásra jogosítottak aránya a forradalom előtti kiváltságosokénak ötszörösére emelkedett és meghaladott számos nyugat-európai országéit, ha el is maradt az általános választójog híveinek céljától.

A „népképviselői” országgyűlés és a neki szoros számadással tartozó, általa meghatározott módon felelősségre vonható kormány az 1848-as törvények folytán Magyarország polgári átalakulásának és fejlődésének kibontakoztatásának politikai letéteményesévé vált. A Batthyány Lajos vezetésével jogai és kötelességei tényleges gyakorlásához látó kormány szembe is nézett ezzel a feladattal. Az 1848-as törvények hatálybalépésekor Kossuth, akinek a legnagyobb volt a szerepe kivívásukban, immár a Batthyány-kormány tagjaként erre is utalva állapította meg az új törvénykönyvről: „Nem minden ez, mi az egész nemzet jövődjét magában foglalja, hanem alapja jövő kifejlődésünknek.” Sok idő múltán száműzött aggasztánságot pedig így vallott egyik kiadatlan levelében: „Azt a követ, melyet a 'historia patriae' (a haza történetének — Szerk.) útján felállítani tehetsem szerint én is segítettem, én nem 'terminus'-nak szántam, mely határt jelöl, s azt mondja 'eddig', hanem útjelzőnek, mely azt mondja: 'előre'.”

A Batthyány-kormány a fejlődést kibontakoztató békés alkotómunkára készült, a polgárosítás anyagi társadalmi és kulturális feladatainak ellátására. Céljai közt ott volt már eredetileg, vagy a népmozgalmak hatására került oda a tavaszi forradalmi átalakulást — a bécsi udvar, illetve a nemesi vezető réteg egy részének ellenkezése folytán — túlélt feudális maradványok egész sorának felszámolása: a földesurak kocsmatartási kiváltságának megszüntetésétől a megerrendszer „népképviselői” alapra helyezését, a vadászati kiváltság eltörlésétől a katonai teázgatás alatt tartott határőrvidékek „polgá-

rosításáig”. Elkötelezte magát a kormányzat — Széchenyi kezdeményezését kiegészítve — egy nagy vízszabályozási és egy átfogó vasútiépítési program mellett, mindenekelőtt — Kossuth koncepciójának megfelelően — a külkereskedelmi összeköttetések monopólizálására irányuló bécsi törekvések ellensúlyozása érdekében a tengerhez vezető fiumei, illetve az Erdélyt átszelő vasút megépítésére. Klauzál Gábor irányításával előkészületek történtek, hogy az érdekek kölcsönös tiszteletben tartásával, Magyarország korábban nélkülözött gazdasági önrendelkezésének és egyenjogúságának elismerésével a vámviszonyok és a kereskedelmi kapcsolatok a birodalom másik felével újrászabályozásra kerüljenek, ugyanakkor a bécsi kizsákmányoló gyámkodás elhárításával egyezményes jöhessen létre más országokkal is. Folyt a munka — Eötvös József vezetésével — az oktatásügy átszervezése érdekében, megkezdődött a korszerű közegészségügyi hálózat kiépítése stb., stb.

De a forradalomellenes erők mindezt nem néztek tétlenül. Nemcsak Magyarország hadügyi és külügyi önrendelkezésére nem akartak belenyugodni, hanem pénzügyi és gazdasági politikai önállóságára sem. Nem mintha a feudális rendszer válsága sodródása, majd összeomlása után a Habsburg-hatalom nem lett volna érdekelt Magyarország gazdasági fejlődésében, sőt közvetve polgárosodásában is. De csak olyan fejlődést akart, amelynek minden eleme erősíti Magyarország függését a birodalom másik felétől, amely az ország nyersanyagforrásait, közlekedési hálózatát, a kapitalista fejlődés hiteléletbeli és ipari parancsnoki állását a vezető bécsi tőkés körök kezére juttatja, s ugyanakkor nem ingatja meg a dinasztiahoz hű arisztokrata nagybirtokosság pozícióit, társadalmi és politikai vezető szerepét.

A márciusi vívmányokra alapozó békés fejlődés 1848-ban nem bontakozhatott ki. A Habsburg-hatalom minden eszközzel, végül még a cár hadainak igénybevételével is annak megakadályozására törekedett, hogy Magyarország a polgárosodásnak maga választotta útját járassa. Az 1848-ban lerakott alap a küzdelem tragikus kimenetelére ellenére felszámolhatatlanná vált, de megcsorbitásával a felfelé jutás sokkal nehezebbé.

Szabad György